

Ki lettünk söpörve a társadalomból

Horváth Aladárral beszélget Rab László

– *A roma ügyek mogulját tiszteljük önben, aki tulajdonképpen a rendszerváltás óta aktívan élte meg a cigánysággal kapcsolatos törvényhozási, társadalmi gyötrelmeket. Sokan nem élnek már, meghalt Setét Jenő és Bogdán László, elment Choli-Daróczi József is. Hogy lehetne ezt az időszakot összefoglalni? Ha nem én kérdezném, hanem mondjuk egy amerikai szakfolyóirat riportere, akkor hogyan tudná összefoglalni ezt a hömpölygő konfliktusfolyamot?*

– Neki is ugyanazt mondanám, amit magának. Nem kellene módosítani a retorikán sem. A lényeg, hogy a magyar politika, a magyar történelem szörnyű medrében úszva mi is partvonalra kerültünk, minket is kivetett magából, hogy úgy mondjam, az a változás, amit rendszerváltásnak, rendszerváltoztatásnak, hatalomváltásnak és végül orbáni visszarendeződésnek lehetne nevezni. Abban a szerencsében volt részünk, hogy átélhettük a rendszerváltás ethoszát, hangulatát. Rendkívül boldog időszak volt '88 vége, '89 eleje, majd a 90-es esztendő. Mondhatni, „ingyen kegyelem”: kevés embernek adatik meg, hogy megélje a forradalmi hangulatot, egy vér nélküli forradalom győzelmét, az államszocialista rendszer lebomlását és a szabad demokratikus jogállam kiépülését. Ez még annak ellenére is euforikus érzés volt, hogy magával hozott egy csomó mocskot, a szélsőjobboldali nacionalizmust, a bőrfejük támadásait a cigányok ellen, az iszonyatos munkanélküliséget.

A mélyben súlyos társadalmi folyamatok zajlottak. A rendszerváltás eufóriája mögött ott volt az a félelmetes ellentmondás, hogy a másfél millió megszűnő magyar munkahelyből a cigányok elveszítették a munkalehetőségeik 70-80 százalékát. Gazdasági-társadalmi cunamiként éltük meg a nyolcvanas évek végétől a kilencvenes évek elejéig tartó időszakot. A '93-as, '94-es kutatásnál Kemény Istvánék már azt mérték, hogy csak minden ötödik cigány háztartásban van munka és stabil munkavállaló, miközben a nyolcvanas évek végén közel 90 százalékos volt a férfiak foglalkoztatottsága. Még a nők fele is dolgozott. Minden második cigány asszonynak rendszeres, állandó, bejelentett munkahelye volt! Ez '93–'94-re lezuhant 20 százalékra, férfiak esetében 28 százalékra. Ez olyan változás volt, amit csak katasztrófa-ként lehet leírni. De úgy gondoltuk, hogy a demokratikus Magyarország képes lesz arra, hogy azokat a társadalmi, gazdasági, kulturális egyenlőtlenségeket, amelyeket történelmileg hordoztunk, kiegyenlítsük, hogy a magyar átlaghoz közelíthetnek a cigány mutatók. Rá kellett aztán döbbenünk, hogy a rendszerek változnak, a cigánypolitikájuk viszont nem. Egy ismert német szervezetvezető, Rudko Kawczynski mondta '93 végén, mindegy, hogy a bot demokratikus vagy diktatórikus, attól még bot marad. Hozzáteszem: mindegy, hogy a jobb vagy a bal oldalával ütnek, akkor is fáj. Körülbelül ezt kellett végigél-

nünk. Az MDF átvette az MSZMP cigány ideológusát, az MSZP átvette ugyanannak a Pozsgay-iskolának a bal oldalát, a Tabajdi-féle garnitúrát, és amikor az MDF kormányzott, Báthory János¹ uralkodott fölöttünk, amikor jött az MSZP, átadta a stafétát Tabajdi Csabának.² Tabajdiék megbuktak '98-ban, akkor megint jött Báthory a Fidesz-éra alatt, folytatódott ugyanaz a nemzeti kommunista ideológia, amely veszélyt látott bennünk. Meg kellett élnünk, hogy nemzetbiztonsági kockázat vagyunk. Azt reméltük, hogy magunk mögött tudhatjuk az államszocializmus ideológiáját, ami szerint nincs cigány kultúra, de van cigánybűnözés, nem egy méltósággal bíró népcsoport lakik itt, csak egy másod-, harmadrangú csürhe. És vigyázni kell, mert ha találkozik egymással az öntudat és a nyomor, olyan gyúelegyet képezhet, amiből lázadások szülehetnek, és a cigányok akadályozni fogják a nemzet egységét, a „nemzeti egysegítőrekvéseket” – ahogy erről Báthory az MSZMP utolsó pártkongresszusának, majd az MDF-nek és a Fidesznek gondosan értekezett. A demokratikus kormányok hivatalnokaként módjában állt saját koncepcióját a gyakorlatba ültetni, vagyis lebarnapárducozni és margóra szorítani az öntudatos cigány politikusokat és szellemi vezetőket, egyúttal pozícióba helyezni a rovott múltú, rövid pórázon tartható, az uralkodók felé lojális farkasflóriánokat.

¹ Báthory János volt az MDF és a Fidesz első kormányzati ciklusa alatt a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal alelnöke, illetve elnöke.

² Tabajdi Csaba MSZP-politikus 1994–98 között a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára.

– *A széles körű nyomorlázadással többen – politikusok, írók – riogattak a rendszerváltás óta, és mindig összekapcsolták azzal, hogyha növekszik a nyomor, akkor növekedhet a robbanásveszély. De aztán érdekes módon ez mindig elmaradt. Még azokon a helyeken is – Észak-Magyarország bizonyos régióiban például –, ahol éppen indokolt és megérthetőbb lett volna.*

– Ez alapvetően annak tudható be, hogy ez a nép történelmileg békeszerető, az erőszakot elutasító. Ráadásul, az öntudatosodással párhuzamosan megjelent a polgárjogi mozgalmunk, amelynek alapszellemisége az erőszakmentesség. Az éhséglázadások leszerelésére pedig kiválóan alkalmas a kisegyházak, karitatív szervezetek kezébe adott melegételosztás, amely a legszegényebb településeken pacifikálja az indulatokat.

– *Ha megengedi, térjünk vissza a gyökerekhez. Miskolcon született, és ott nevelkedett. Meséljen a gyerekkoráról meg a családról. Mivel foglalkoztak az ősök?*

– Dédnagyapám, dédnagyanyám muzsikus és kovács családból származott a Felvidéken, Hegyközön éltek, a Vilyvitány nevű településen.³ A gyerekük, a nagyapám beleszeretett egy tót cigány lányba, akinek családját a szlovák csendőrök zsupolták át '38 novemberére, az első bécsi döntés után a Ronyva patakon, és a zsákfaluvá vált Felsőregmecen telepedtek le. Ők voltak ott az első cigány család. Főleg magyarok, szlovákok, ruszinok éltek a faluban,

³ Község Sátoraljaújhely közelében, itt voltak a Vitányiak ősi birtokai.

akik megengedték, hogy a cigányok a domboldalon vályogházakat építsenek maguknak. Pásztorkodtak és muzsikáltak. Nagyon szegény és jóvaló cigányok voltak, tótul, majd magyarul beszéltek, Horváth volt a vezetőknévük. Hét közben a férfiak pásztorkodást vállaltak, hétvégén pedig muzsikáltak, az asszonyok napszámba jártak. Gyönyörű, ízes felvidéki, szatmári népzenezt játszottak, és a lelkek mélyéig hatoló testvérszeretemben éltek.

Apám anyjának bátyja, Lajos nyolc évet szolgált a háborúban. A Don-kanyarból szibériai fogságba került, és csak '48-ban jött haza. Ő volt apám keresztapja és a falunak a leginkább tisztelt, nagyon jó kiállítású muzsikusa, a primás. A zenekarát a családtagokból állította össze.

Abban a szerencsében volt részem, hogy apám hatéves koromtól kidobott Felsőregmecen és a környező falvakba nyaralni. Azt mondta, nézd meg, hogy éltem gyerekkoromban, és dönts el, hogy mit akarsz csinálni az életeddél. Furcsa érzés volt, hogy ahonnan apám kilépett, hogy falusi cigányból városi munkás legyen, oda én és a testvéreim imádattal megyünk „haza”. Mert az volt az igazi, szeretetgazdag közösségünk!

Nyaranta Regmecen, Vitányban, Mikóházán, a nagybátyáimmal, unokatestvéreimmal hajtottam ki a parasztok marháit, vagy mentem napszámba dolgozni, hogy legalább aludttej legyen, meg kenyér. Azt vettem észre, hogy a testvéreim szeretnek és felnéznek rám, és drukkolnak azért, hogy sokra vigyem. Ott éreztem először azt a szégyent is magamban, hogy micsoda igazságtalanság, hogy nekem van lehetőségem tanulni, hiszen jó iskolába járok Miskol-

con, de a testvéreim, akiket sokkal tehetségesebbnek éreztem magamtól, nem részesedhetnek ugyanebben. Pedig minden virágot, fát, madarat ismernek, és tudják, hogyan lehet felépíteni egy házat a környezet adta sziklából, fából és mondjuk sárból. Hogyan kell túlélni úgy egy nyarat, hogy nincs otthon elegendő étel – mert szintén ismertek minden bogyót, gyógynövényt, gombát, gyümölcsöt, ami eledelül szolgált számukra. Nagyon erős volt köztünk a testvérszeretet. Ott döntöttem el, hogy tanár leszek, és tanítani fogom a testvéreimet. Vagy jogász leszek, hogy kiálljak értük az igazságszolgáltatás intézményeiben. Tény, hogy otthon is erős támogatást kaptam apáméktól. Hatan vagyunk testvérek, én vagyok a legidősebb, mivel előttem meghalt Marika nővérem két és fél éves korában tüdőgyulladásban. Egy sufniban laktunk, vizes volt, és átfázott a tüdeje, nem tudták megmenteni. Ebbe anyám is, apám is belerokkant. Anyám húszéves volt, apu meg huszonnégy. És akkor jöttem én '64 augusztus végén. Úgy vigyáztak rám, mint a hímes tojásra. Belőled tanárnak kell lenni, fiam, vagy bírónak, én nem bírom már sokáig, mondta apám, neked kell segíteni a testvéreiden.

– *Ehhez azért tanár is kellett. Voltak jó tanárai?*

– Több is. A Szinva parti 40. számú általánosban az első osztályos tanító, Enikő néni az iskola, a tudás szeretetét tanította meg. Tőle hallottam először, hogy tehetséges vagyok. A 18. számú általános iskolában, a Vasgyárban, ahová az első osztály vége felé költöztünk, Papp Vili bácsi az orosz, Kirschner Marika néni

a magyar nyelv és irodalom, Juhász Petronella a történelem szeretetére tanított. Ők nemcsak a tudásvágyamat elégitették ki, de az önbizalmamat is növelték azzal, hogy természetesnek vették, cigányként is lehetek sikeres. Egyre fokozódó izgalmat éreztem, amikor a tanári vagy jogász munkáról gondolkodtam. A Pléh Sándor utcában, a Diósgyőri Gépgyár és a Lenin Kohászati Művek között nem a vasipari munkáról, hanem az értelmiségi életformáról ábrádoztam.

– *Ahol magyar melósok is laktak. Akik láttak már cigányt életükben. Milyen volt a rasszizmus akkori állapot?*

– A Vasgyárban, a főleg munkások lakta városrészen is érezhető volt egyesekben a „gádzsó felsőbbrendűség”, ami lekezelő, lenéző modort jelentett, de azok voltak többen, akik teljesen egyenrangú emberként kezelték minket. A munkásság megbecsült tagjaiként, akik jó példával szolgálnak a cigányság előtt. Azért volt nagyon érdekes a mi utcánk, mert nem különült el a munkás és az arisztokrácia a hetvenes években. Velünk szemben lakott a szakszervezet főmunkatársa, Marci bácsi, és a gyár gazdasági igazgatója, volt párttitkára, Majtényi Lajos is, mindkettő családjá tisztelettel, gyerekük barátsággal fordult felénk, és ez elismerést jelentett számunkra.

– *A 70-es, 80-as évek kádári Magyarországáról igen érzékletesen ír első könyvében, az Indulásban. Nem érezhető az a kemény kritika veled szemben, amit rendszerváltó roma értelmiségiként a Phralipe szervezet politikusaként megfogalmazott. Ne-*

vezetesen, hogy a rendszer antiszociális, antidemokratikus és a cigányság számára diszkriminatív volt. Kapott-e ön ezért kritikát?

– Neves barátaim szerint, akik az államszocializmus (TGM szerint államkapitalizmus) kemény bírálói, a könyv első fejezete, a családtörténet, a gyerek- és ifjúkorom a legizgalmasabb rész, egyfajta korrajz, korhangulat. A Kádár-rendszerben lettem rendszerkritikus értelmiségi, azzal szemben vállaltam ellenzéki szerepet. Amit a Phralipe dokumentumaiban írtunk, azt most is vallom. A rendszerváltás csődje az, hogy az elnyomó kádári rezsim minden igazságtalanságával együtt is közelebb állt az egyenlőségpárti, szociáldemokrata gondolkodáshoz és államvezetési gyakorlathoz, mint a demokráciában önmagát konzervatívnak vagy szociáldemokratának nevező, valójában elvtelen, neoliberális gazdasági érdekek szolgálatában álló hatalmi berendezkedések. Az MSZMP és a tanácsok vezetésében több szavahihető és szakember ült, mint a mostani egypártrendszerű Orbániában. Akkor több esély volt felfelé jönni, több remény volt a változásra, ami az életszínvonalban és az alkotókedvben, a romák fejlődésében is megmutatkozott.

– *Jókora ellentmondások feszülnek azért itt egymásnak. Például az ön édesapja otthagyja a biztonságot adó falusi cigány közösséget, hogy az idegen városban – hasonlóan a borsodi falvak parasztjaihoz – városi munkás lehessen belőle. Ahogy ön fogalmaz könyvében, „felszippantja a szocialista iparosítást”, a kor elvárásaihoz alkalmazkodva az asszimilációt, az elmagyarosodást választja*

azért, hogy önből értelmiségi legyen, aki aztán visszamegy a gyökerekhez, felfedezi a cigány kultúra értékeit, és a közössége egyik vezetőjévé válik.

– Valóban, ezek az ellentmondások a mozgatórugói a változásoknak. Apám a fejlődést az iparvárosba költözésben látta. Hitt a szocializmusban, felnézett Kádárra, bízott a rendszerben, hogy az ő szorgalmát, munkaszeretetét díjazni fogják. Neki el kellett tartani a családját, és ehhez igazodnia kellett a rendszerhez, és ideológiát találni a nehézségek elviselésére. Nekem tanulóként már volt lehetőségem a dolgok fölé látni: hogy egy erőszakos iparosítás zajlik, erőszakos beolvasztásunkkal, hogy a legnehezebb, legegészségtelenebb munkát végzik a romák, a legkevesebb pénzért, s közben megy az uszító propaganda a *Kék fény*ben és a rádióban, újságokban, hogy mennyire értelmetlenek vagyunk a túltámogatásra. De vannak kivételek, mint például, ő, mondta apám! S valóban, kétévnyi építőipari segédmunka és hatéves kohászati betanított munka után – apu volt a legjobb darukötöző, látta az eldeformálódott szerkezetek súlypontját – lakáshoz jutunk. Apu megbecsült dolgozó, alig harmincéves, felveszik a pártba, a munkás-őrségbe. Magyar szocialista munkás lesz, aki elfogadta a rendszer ajánlatát: „nálunk a cigány nem egy nép, hanem egy deviáns életforma, ezért, ha közénk akarsz tartozni, ne légy cigány, hanem becsületes munkás; ha erre képes vagy, mindent megkapsz, amit a többi dolgozó, így egyenlő lehetsz a proletárokkal. A gyerekeidből pedig még értelmiségi is lehet!” Ennek megfelelően apánk becsülettel végezte a munkáját.

Egzisztenciálisan, társadalmi érte-

lemben szépen fejlődünk, de ennek az volt az ára, hogy apu beolvadt az italozó szocialista brigádba, és csak nyaranta a hegyközi szegény rokonaink között vagy a miskolci nagymamánknál lehettünk jó lélekkel, felszabadultan cigányok, önmagunk. Apám a hatalommal, a rendszerrel való engedelmességre tanított: „Övék az ország, fiam, ők hozzák a törvényeket!” Ezzel szemben azt képviseltem: miénk is az ország, a jog szerint egyenlőek vagyunk, és nekünk is dolgunk megválasztani, kik hozzák a törvényeket. De hogy ezt válaszolhassam apámnak, neki meg kellett hozni a döntést: kilépni a feudális nyomorból, és betagozódni a szörnyen ellentmondásos, de a fejlődés esélyét hordozó államszocializmusba. Ennek előre nem látható ára volt: elfogadni a cigány közösségek felbomlasztását, és vakon hinni az ipari munkásságba való személyes beágyazódás sikerében. Nem apámék, hanem a diktatórikus rendszerek hibája, hogy embertelen kényszerek elé állít minket, amik még az utánunk jövő generációknak is hatalmas traumákat okoznak. Ugyanakkor látnunk kell a közigazgatási, iskolaszervezési, gazdasági „reformok” következményeit is. A Felsőregmec típusú zsákfalvakból folyamatosan elvándoroltak a fiatalok, a kihaló öregek helyére a szegényebb cigányok érkeztek, így a 90-es évekre már kialakul a gettófalvak mindenkit fullasztó levegője. Ezért volt szükség a rendszerváltáskor az állampolgári jogokon belül a szociális kérdések és az etnikai közösségi jogok meghatározására és különválasztására. Az én feladataim közé tartozott a jogkövetelő polgárjogi mozgalom élére állni: a cigány mélt-

tóságért, amely az állampolgári és a nemzetiségi jogaink együttes érvényesítését jelentette.

– *Az édesapja „első anyanyelve” a tót, a szlovák nyelv, az ön édesanyja magyar vagy cigány ajkú? Azért is kérdezem, mert több hanganyaggal, videóval találkoztam, ahol ön és testvérei cigány nyelven is énekelnek.*

– Édesanyánk magyar ajkú, vályogvető és kovács felmenői – más Kárpát-medencei őshonos romákhoz hasonlóan – Mária Terézia uralkodása után elhagyták a kárpáti nyelvjárást, mint a romani nyelv legarchaikusabb rétegét. Így az én anyanyelvem is a magyar lett. A gimnázium végén találkoztam Víg Rudolfék gyűjtéseivel, valamint az első roma népzenei együttesek által énekelt magyar- és oláh-cigány folklórral. Elementáris erővel hatottak rám és a húgaimra is. Létrehoztuk a miskolci cigány együttest, kiderült, hogy húgaim, elsősorban Marika és Móni, valamint sógornóm, Erika őstehetségek, és akár világsztárok is lehetnek. Szerettük a cigány nyelvű dalokat, melyek tanulása közben és a folklórtáborok beszélgetései, zenélései során fokozatosan sajátítottuk el a cigány nyelvet.

– *Végül is maga volt a családban az első diplomás. Vitte haza a diplomáját. Hogyan fogadták?*

– A sárospataki diplomaátadón velem volt az egész családom, anyám, apám, feleségem, kisfiunk, sőt Manyu nagymamám is. A diplomát átadtam apámnak, és azt mondtam neki, „ez apué, a maga nevére szól” – teljesítettem a feladatot. Ez 1987 nyarára esik, amikor már két éve tanítottam. Az első év után ugyanis kijöttem levelezőre, és Köröm köz-

ségben, egy szintén elcigányosodó faluban tanítottam, Borsodban. A következő évben, ’86-ban, hívtak az egykori iskolám igazgatója. Ugyanoda mentem vissza tanítani, ahol egykor én is elsős voltam. Enikő nével, a tanítómmal voltam egy tanterületben! Egy évet tanítottam, aztán miután átvettem a diplomámat, behívtak katonának.

– *Az Indulás című könyvében historikus részletességgel ír a katonaság utáni felgyorsult életszakaszáról, amely a többpártrendszer kialakulásának, a rendszerváltás hajnalának periódusa. A miskolci gettóépítési terv megakadályozására létrejött, majd győzedelmeskedett gettóellenes mozgalom vezéralakja lesz, ezt követően, ’89 tavaszán egyik alapítója és vezetője a Phralipe Független Cigány Szervezetnek, a rendszerváltó romák szervezetének. Programjukban a romák emberi, politikai és szociális jogainak érvényre juttatása mellett a roma nemzetiségi, kulturális önrendelkezési jogok is erős hangsúlyt kapnak. Mi valósult meg ezekből, mennyire volt reális az a követelés-csomag?*

– A Phralipe Politikai Tézisei című dolgozat a polgárjogi mozgalom egyik alapműve – tananyag a roma mozgalom történetét tanító főiskolákon, egyetemeken. Radikális változást kezdeményező sarkalatos dokumentumunk, amely egy liberális jogállam alapintézményeit, egy modern, demokratikus társadalom tartópilléreit rajzolja meg, benne a történelmi hátrányokat hordozó romákkal, akiknek egyenlő állampolgári és nemzetiségi jogok garantálását követeltük – a közös boldogulás érdekében. Szakszerű, de törvényszerűen idealista

program. Egy nyugati, jóléti demokráciát szerettünk volna a feudális gyökerű Magyarországon, amelyben a többségi rasszista hatalmi döntéseknek gátat szabnak a kirekesztést korlátozó, szankcionáló törvények és az ezeket érvényre juttató jogintézmények. Ebbe a sorba tartozott volna a roma kisebbségi önkormányzatok szabályozása is. Azért követeltük ennek alkotmányos jogát, hogy ezek a választott testületek korlátozott közhatalmi jogosultságokkal felruházva csökkentsék, korlátozzák a többségi diktátumok erejét. Például a kisebbségi önkormányzatok számára a településével szemben a vétójognak egyik formáját, egyetértési jogot, szeretnünk volna biztosítani a romákat legközvetlenebbül érintő ügyekben, mint az iskolaigazgató vagy a rendőrkapitány kinevezésénél, hogy ne kerülhessen hivatalba rasszista magatartásáról ismert jelölt. Ugyancsak egyetértési joggal ruháztuk volna fel a kisebbségi önkormányzatokat az infrastruktúra fejlesztésére fordítandó pénzek, így elsősorban az európai uniós milliárdok, helyi felhasználásáról szóló döntések meghozatalánál is. Például akkor lehessen majd stadion meg kilátó, ha felszámolják a nyomor-telepeket, vagy ahol szükséges, beengedik a betonutat, a folyó vizet, és elvezetik a szennyvizet. Sajnos, a korábban említett nemzeti kommunista vonal elszabotálta ezeket a sorsdöntő jogszabályi innovációkat, és a parlamenttel olyan kisebbségi törvényt fogadtattak el, amely nagyban segítette a rendszert, hogy egy újragyarmatosító, a vidéki, fővárosi romákat a helyhatóságoknak, az Országos Cigány Önkormányzatot a mindenkori kormánynak alárendelő janicsáralkulatot hozzon létre.

– *Kicsit előreugrottunk. Ön, Hága Antóniával együtt a rendszerváltás utáni első szabad választáson parlamenti képviselői mandátumot szerzett. A cigányság legitim szószólója lett. Mennyiben jelentett előnyt és mennyiben hátrányt a cigányság szempontjából az ellenzéki képviselői státusz? Mit sikerült elérni az Antall-, illetve Boross-kormányok alatt?*

– A Phralipe–SZDSZ-megállapodás tető alá hozása Havas Gábor szociológus érdeme, akivel a miskolci gettóellenes küzdelem során kötöttünk életre szóló szövetséget. Ő és Solt Ottilia volt a padtársam az ország házában, rajtuk kívül Zsigó Jenő, Csalog Zsolt és Révész Sándor szakértők segítettek a munkában – minden feltétel adott volt a magas szintű képviselői munkához. Amihez huszonöt évesen még nem rendelkeztem elegendő tudással, magabiztossággal. Az óriási teher akkor kezdett elviselhetőbb lenni, amikor 1991 januárjában a Roma Parlament szervezetei és küldöttei elnökké választottak. Zsigó azt mondta, ha felállsz az Országgyűlésben, érezd, hogy félmillió cigány van a hátad mögött, az ő nevükben és képviselőjükben szólalsz meg. Az SZDSZ nem várta el, hogy belépjek a pártba, a képviselőcsoport szabályainak figyelembevételével, szabadon beszélhettem és terjeszthettem elő törvénymódosító javaslataimat. Természetesen, az ellenzéki pozíció azt a hátrányt is magával hozta, hogy ezeket rendre leszavazta a kormánytöbbség. Sikernek könyvelhettem el, hogy meggyőztem Kupa Mihály pénzügyminisztert, hogy az 1991-es költségvetésben megduplázzuk a nemzetiségi szervezetek működését megalapozó 100 milliós keretössze-

get, sőt a kisebbségi és emberi jogi bizottságban megszavazták, hogy ennek közel felét a roma-cigány szervezetek kapják, ráadásul ennek felosztásáról ne a bizottság vagy az etnikai hivatal, hanem maguk a szervezetek döntsenek. Ennek következtében egyre-másra alakultak meg és fejlődtek, erősödtek a roma szervezetek, melyek közül a Roma Parlament szervezettségben és programban magasan kiemelkedett. Mivel a liberális párt frakciójában ültem, Báthory az etnikai hivatal vezetőjeként újabb érvvel bővíthette a „nemzetmentő doktrínát”: a roma szavazatok a szabadelvű párthoz vándorolhatnak, ezért a kormánynak kell eldöntenie, melyik cigány szervezet érdemes az állami támogatásra. Ügynökeiken keresztül elindították a bomlasztást, a bemocskolást, így 1992-től a rendszerváltoztató roma szervezetünk már kimaradtak a pénztámogatásból, vagy mint a Phralipe, ahhoz volt kötve a júdáspénz, ha Osztóján Béla kilépteti a szervezetet a Roma Parlamentből. Így szakadt ketté a legerősebb polgárjogi szervezetünk.

– Mint képviselő, a kisebbségi törvény ellen szavazott. Érveit igazolta az eltelt harminc év. Három évtized távlatából: nem lett volna jobb önöknek a szociális réteg mint önmeghatározás? Elsősorban azért, hogy a hátrányos társadalmi-gazdasági helyzetből való kiemelkedéshez segítséget kapjanak. A nemzetiségi jogok mintha az elkülönülést, a szegregációt erősítették volna a politikában és a társadalmi élet minden területén.

– A rendszerváltás számunkra azt is jelentette, hogy kinyilvánítottuk: nem szociális probléma vagyunk, hanem elnyomott nemzetiség és rassz-

közösség. Meggyőződésünk volt, ha felhagy a társadalom és a politika a rasszizmussal, saját erőnkől is hatalmasakat lépünk előre. Egyúttal szerettük volna tudatosítani, hogy több százezer cigány ember beolvadt a magyar közösségekbe.⁴ Sokunk etnikai különbözősége az évszázadok során eltűnt, felszívódott, például a vegyes házasságok révén, ahogy a mi kultúránk is termékenyítőleg hatott a közös magyarra. Hogy számottevő azok aránya, akik nem tartják a cigányságukat, de tudják, hogy az őseik között vannak cigányok. Ahol az emberek rendelkeznek gyökérettel, és azok lehetnek, akik, ott a személyiség egészségesebb, produktívabb. Ahol az identitás kérdései zavarokat, konfliktusokat gerjesztenek, ott a mentális problémák sűrűbbek, a személyiség, a tehetség kibontakozása is nehezebb. Tehát egyéni és közérdek rendben lennünk az állampolgári identitásunk és – amennyiben fontos – a nemzeti-etnikai hovatartozásunk ügyében. Nem szabad megversenyeztetni egyiket a másikkal. A polgárjogi mozgalom a kettő közötti harmóniára törekedett. És azt vallottuk, hogy demokráciában nem kell lemondanunk a nemzetiségi létről a szociális felemelkedés ígérvényéért. Ellenkezőleg: a kulturális, oktatási, művészeti intézményeink hatalmas erőt adhatnak a romák önbizalmához, a társadalmi jobb lét eléréséhez.

Ha az a szakadatlan társadalmi akarat, hogy el legyünk különítve, akkor „szociális probléma”-ként, de „etnikai kisebbségként” is könnye-

⁴ Lásd Rádai Eszter interjút: „Életében legalább egyszer mindenki roma lesz” in: *Mozgó Világ*, 2000 december.

dén megoldható. A többség közösségi jogunkká teszi az elkülönülést. Lett légyen az „CS” (csökkentett értékű) lakásépítési akció a hetvenes években, felzárkóztató vagy etnikai oktatás, „szoc-polos” házépítés a kilencvenes években vagy teleprehabilitációs (gettócsinosító) programok manapság...

– *A társadalom, a magyar politika, a romák és a civil mozgalmak négy-szögében, játékterében zajlik ez a küzdelem. Érdekek és érzelmek, pró és kontra, hatás, ellenhatás: roppant nehéz kiszámítani, milyen ügyekben és milyen erővel tudnak vagy képesek változtatni a viszonyrendszeren, a romák s az ország pozícióján. Például könyvében és több interjúbán is beszámol az 1993. júliusi, nagy hatású egri tüntetésről, a kisebbségi törvény frakcióval szembeni elutasításáról, aminek köze volt a kisebbségi bizottságból való elmozdításához, majd az SZDSZ-szel történt szakításához. Nem bánta meg, hogy rátarti volt és nem kompromisszumkész, és inkább választotta a roma polgárjogi politikus énjét, mint a képviselőiséget? Ez esetben az MSZP–SZDSZ-kormányban magas tisztséghez juthatott volna, és komoly befolyása lehetett volna a válságos helyzetűek gondjainak enyhítésére.*

– A pártpolitikai keret szűk volt számomra, és a Roma Parlament leszalámizása után nem voltam/lehettem olyan erős háttérű politikus, aki képes szétfeszíteni a kormányrúdra aspiráló szabaddemokraták jelentette struktúrát, hogy oda érdemben beférjenek a romák szempontjai. Ózdon, független jelöltként próbáltam szerencsét. Felemelő intellektuális és érzelmi élmény volt,

de alig több, mint 700 szavazatra volt elegendő. Ezután még mindig dolgozott azon Pető Iván, hogy Horn miniszterelnök az etnikai hivatal vezetésével bízjon meg. Ő Tabajdi Csabára testálta a döntést, aki hallani sem akart a „barnapárducról”. De azt sikerült elérnie az SZDSZ-nek, hogy „cserébe” Báthoryt menesszék az etnikai hivatalból. Tabajdit egészen a Határon Túli Magyarok Hivataláig „számúzte”, ahol mások mellett az volt a dolga, hogy az MSZP által az etnikai hivatal élére emelt Orsós Éva minden romákkal kapcsolatos anyagát ellenőrizze – nyilván a nemzet biztonsága érdekében. Ezek tudatában is: az egyik legjobb, a romák és az ország fejlődése szempontjából is a legfontosabb döntésem volt a Roma Polgárjogi Alapítvány (RPA) életre hívása 1995-ben. Kiemelkedő tudású és erkölcsű barátokkal és munkatársakkal létrehoztuk a jogvédő irodáinkat, a Roma Sajtóközpontot, a Romaversitas programot. Augusztus 2-i demonstratív megemlékezéseinkkel bevittük a köztudatba a roma holokauszt felátárthatatlan tényeit, a „temetetlen holtjaink” ügyét. Daróczi Ágnes oldalán elkezdtuk megszervezni a Nehru parti emlékmű felállítását.

– *2002-ben Medgyessy Péternek kampányolt. Úgy tűnt, fel kívánja adni a megkerülhetetlen civil vezetői pozícióját egy szocialista képviselőségért. Végiggondolt döntés volt ez?*

– Végiggondolt döntés volt, de mint később kiderült: elhibázott. Abból indultunk ki, hogy Orbán négyéves uralma alatt a diktatúra alapjait rakta le, és nem kívánunk egy zsarnok uralma alatt élni – ez tūpontos premissza volt. Ráadásul komoly

veszély mutatkozott arra is, hogy a Fidesz a MIÉP-pel és a friss szövetségessel, a Lungo Drommal kíván koalícióra lépni, ezért a polgárjogi mozgalom úgy döntött: magasabb rendű szempont az ország demokratikus mederben tartása, mint az RPA addigra felépített pártfüggetlen, polgárjogi harcosi szerepe. A mozgalom, természeténél fogva, baloldali, beállunk a szocik mögé, pontosabban Medgyessy mögé. Országjáró körúton voltunk A Fekete Vonattal, Bangó Margittal, és volt részünk abban, hogy sikerült megverni, ha csak negyvenhatezer szavazattal is, a Fideszt. Medgyessy és Kósáné Kovács Magda próbálta meggyőzni a pártot, hogy tegyenek föl a pártlistára, de Tabajdi most is erősebb volt. Amikor 2003 tavaszán megnyertük az országos roma önkormányzati választásokat, és engem elnökké választottak, alig két hónappal később Kósáné bizalmasan közölte velem, hogy nekem meg kell buknom. Mert „megnézték”, ha én vezetem az OCÖ-t, háromszázezer roma szavazatunk lehet, és a legutóbbi választások után egyértelmű, hogy nem érdeke sem a Fidesznek, sem az MSZP-nek, hogy a cigány elit döntse el a magyar kormányzás sorsát. De szóba került az OCÖ előző nyolc évének általam kért független pénzügyi ellenőrzése is, amely Farkas Flórián mellett több emeszpés és fideszes kormányzati hivatalnok felelősségét is felvetette (volna) – ha azt a Kehi „illetékeség hiányában” nem küldeti velem Kiss Péterhez, ő pedig vissza az ellenőrzési hivatalhoz. Szerintük az OCÖ „népképviseleti szerv”, nincs kormányfelügyelete, a témában az Állami Számvevőszék az illetékes. Az ÁSZ pedig megállapított ugyan

törvénytérítéseket, de nem kezdeményezett büntetőeljárást... Nekem viszont menni kellett.

– *Mivel nem lett képviselő, ezért kínálta meg a miniszterelnök a személyes tanácsadói feladatokkal. Mit tudott elérni? Illetve egy tanácsadó mennyire tudta befolyásolni a politikai döntéshozatalt?*

– Nem tartoztam a szűk és befolyásos tanácsadói körbe. Az én területem az addig teljesen perifériális kérdésekre, a szegényeket és romákat érintő szakpolitikai javaslatokra vonatkozott. Írtam egy szociáldemokrata társadalompolitikai programot a miniszterelnöknek, ennek elemeit igyekeztem beépíteni a kormányzati, parlamenti döntéshozatali folyamatba. Nagy jelentőségű döntésnek tartom például a rendszeres nevelési segélyre jogosult iskolás gyerekek szünidei étkeztetéséről hozott kormányhatározatot. Ezt én javasoltam Medgyessynek 2002 nyarán, hogy ne éhezzenek a legszegényebb gyerekek, szerencsére azóta is fennmaradt ez a segítség. Sikernek számít az is, ahogyan meg tudtam oldani a kilakoltatási, kitelepítési kísérleteket. Amikor például Paks-Bedőtanyán az erdőbe lakoltattak ki cigányokat, akkor miniszterelnöki tanácsadóként azonnal a helyszínre tudtam hívni a megyei kormányhivatal vezetőjét, és közösen kellő erőt tudtunk kifejteni a jogállami rend visszaállításához. A megbízatásom jelentett egyfajta „nagyköveti” felhatalmazást az etnikai konfliktusok rendezésére.

– *2004-ben Medgyessyt is kiakolbóltották a székéből, és jött Gyurcsány Ferenc, aki szintén igényt tartott a tanácsaira. A Beszélőnek 2006 februárjában adott nyilatkozatában a*

következőt mondta: „...az a polgárjogi filozófia is, amit képviselünk, eléggé lényeges része Gyurcsány társadalompolitikai gondolkodásának. Azt nem állítanám, hogy ez a kormány egészére jellemző lenne. Nagyon erősek azok az érdekek, melyek arra hajlítanak a kormányt, hogy a középosztály rövid távú érdekei szerint kezeljék a legszegényebbeket.” Sikerült-e érvényesítenie az ön által képviselt érdekeit a tanácsadó testületben, illetve a szocialista kormányban?

– Gyurcsány Ferenc nemzetközi mércéjű szociáldemokrata, liberálszocialista erényeket mutatott. Bill Clinton vagy Tony Blair magyar kiadását láttam benne. Még ifjúsági miniszterként mondott egy beszédet az augusztus 2-i holokausztmegemlékezésünkön a Nefelejcs utcai központunkban, „sérőből”, és többünknek könnybe lábadt a szeme. A miniszterelnöki beiktatásán a magyar Parlamentben romani nyelven mondta el az alaptézisünket: „Egy Magyarország van, roma és nem roma magyarok közös országa!” Szívesen mentem a tanácsadó testületébe. Sok javaslatom volt, jelesül a közbeszerzési törvény módosítása, hogy a versenyben előnyösebb helyzetet teremtsünk a tartósan munkanélkülieket és/ vagy romákat foglalkoztató pályázóknak. Nagy örömmre ez beépült a törvénymódosításba. A terhes anyáknak nyújtandó étkezési hozzájárulást is támogatta a tanácsadó testület, de ebből sajnos nem lett jogszabály. A szocialista frakció erősen ellenállt a szegényellenes családipótlék-rendszer átalakításának. Ezért a családtámogatási rendszer átalakítása is csak felemás módon

sikerült: a legszegényebbeknek egy kicsivel lett előnyösebb, míg a jobb módúaknak jelentősen. Én egy alternatív megoldást javasoltam, melyet Havas Gábor dolgozott ki. Ebben a családi pótlék a jövedelemtől elkülönítve és sávosan adózik, a két szülő adóköteles jövedelme, illetve az egy gyerekre jutó átlagkereset arányában. Vagyis a szegényeknél maradna több, és a leggazdagabbak már nem részesülnének családipótlék-támogatásban. Sajnos nem volt esélye ennek a változatnak.

A Nemzeti Fejlesztési Terv felelős megalkotása és végrehajtása jó esélyt kínált a leszakadt kistérségek és rétegek megkapaszkodására, az egyenlőtlenségek csökkentésére. Ladányi ötlete alapján biztosítani javasoltam a szakmai és pénzügyi feltételeket a huszonöt leghátrányosabb helyzetű kistérség (közel ötszáz település) számára, hogy a legrövidebb időn belül – az „esélyegyenlőségről, gyermekszegénységről, közép- és hosszú távú romaprogramokról, roma évtizedről” szóló blablák helyett – elkezdődhessenek a helyiek által megtervezett, az ő igényeikre épülő komplex beavatkozási folyamatok. Gyurcsány a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérséget, az alsó egytizedet megcélzó csomagot vitt a kormány elé. Ebből született meg a „Nem mondunk le senkiről” zászlóshajó program. A médiatörvény módosításával javasoltam, hogy vezessenek be szigorúbb szankciókat a rasszista érzelmek és előítéletek erősítésére alkalmas műsorokkal szemben. Nem sikerült. Mindemellett hosszan beszéltem, írtam arról, hogy ha a legszegényebbek nem fogják érzékelni, hogy valamelyest könnyebb, elviselhetőbb lett az éle-

tük, akkor az MSZP ne számíton arra, hogy megnyerheti a választásokat.

– *Mi lett a korábban elindított európai uniós kistérségi programokkal? Az eurómilliárdok csökkentették a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeket, vagy növelték, esetleg stagnálást eredményeztek?*

– Az NFT a program végrehajtására a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérségben fejlesztési ügynökséget hozott létre, ami megerősítette a volt járási székhelyeket, egyúttal még rosszabb helyzetbe hozta az aprófalvakat. A pénzek nagy részét felszívta a kistérségi centrum, ahol főleg emeszpés pártaktivisták kaptak jól fizetett állásokat. Jutott pénz a pályázatíró irodáknak és a polgármestereket újraválasztó kiemelt projektekre, így elsősorban a ravatalozókra, a buszmegállókra (Monokon internetes volt, és fűtötték is télen) és díszburkolatos szökőkutakra. Ha ügyetlenül lopni akartak, még negyven centiméteres kilátóra is, mint Bodrogkeresztúron, potom 39 millióért. De a legszegényebb falvakban legfeljebb a gettóiskola felújítására vagy kultúrházra futotta, az általunk megtervezett komplex (vállalkozási, oktatási, lakásfelújítási/építési, munkahelyteremtő) programokra nem, vagy azokat elszabotálta a kistérség. Az a szöveg, hogy az „elnéptelenedő falvakból” majd eljönnek az emberek, nem vált valóra. Elcigányosodtak, és van, ahol erőteljesen nő a lakosság száma. A Jobbik által tematizált magyar szociálpolitika és közbeszéd pedig egyenesen gyilkos közállapotokat teremtett. Az EU-s támogatási rendszer, amely a városoknak és az erősebb önkormányzatoknak,

gazdasági társaságoknak juttatja a támogatásokat, még hátrányosabb helyzetbe hozza a szegényebeket, tehát azt lehet mondani, hogy a legszegényebb csoportok, ezen belül is a cigányok, teljesen védtelenek a társadalmi kirekesztés folyamataival szemben. Hiába fogalmaztunk meg annak idején történelmileg hiteles alapállást az oktatási helyzet javítására vonatkozóan, a magyar politikai elit ezzel nem tudott mit kezdeni. Mint ahogy a magyar nemzet jövője szempontjából legfontosabb problémákkal sem, legyen az egészség vagy a lakhatás, az élet legalapvetőbb jogai. Össze kellett volna fogni minden oldalról, de a felelős gondolkodást keresztülhúzták a pénzérdek és a kicsinyes politikai játszmák. Mindezek következménye lett, hogy a gettóba szorított cigányok még mélyebb nyomorba süllyedtek, az ő elkülönültségük-nyomorhelyzetük felszámolására szolgáló EU-s pénzek pedig a jobbmódúakhoz vándoroltak.

– *Mi lehetett az oka a roma kérdésben való éles fordulatnak? 2006 után vagyunk, a megnyert választás és az őszi beszéd után a szélsőjobb oldal az utcán akarja megdönteni a Gyurcsány vezette kormányt. Ebben a szorításban kevesebb figyelem jut a sérülékeny társadalmi csoportok ügyeire.*

– A Fidesz-központból koordinált pesti utcai harcok, a puccskíséret után meg kellett éljük Olaszliszka borzalmait: a pedagógus meglincselését, az utána jött, Bayer Zsolt vezette és az újnnyilasok által a neten turbóra kapcsolt gyűlöletcunamit. Ekkor indul el a Magyar Gárda hadba szervezése, az államfő ablaka

alatt, a Jobbiknak a cigányellenesség hátán való felemelkedése – a demokratikus jogállam teljes bénultsága és asszisztenciája mellett! Az, hogy Olaszliszka és nyomában a pogromhangulat kialakult, annak éppen a nagykoalíciós cigányellenesség, a közönyös, hazardőr politikával magára hagyott vidék s az ebből származó gettósodottság volt az oka. Gyurcsány bukása 2006 őszén az MSZP-n belüli korrupt és cigánygyűlölő politikusoknak köszönhető. És a párt választóinak, akik ugyanolyan mértékben rasszisták, mint a Fideszé: a felmérések szerint 60-61 százalékuk gondolja azt, hogy „a bűnözés a cigányok vérében van”! És ez a tragédia, ez ennek az országnak a rákfenéje. Az ő foglyukká vált az egykor nagy ívű gondolkodó, bátor politikus, aki bár 2009-ben menesztette a miskolci rasszista rendőrkapitányt, a borsodi szocialisták zsarolása után váratlanul mégis visszahívta.

– *A 2008–2009-es sorozatgyilkosságoknak – amelyek hátterét Tábori Zoltán oknyomozói munkájának köszönhetően ismertük meg,⁵ volt-e befolyásuk arra, hogy a Fidesz 2010-ben kétharmados győzelemmel tért vissza a hatalomba?*

– Bizonyosan. A választópolgárok nagy része a szocialisták alkalmatlanságának és morális lezüllésének tudta be az államszervezés és -igazgatás csődjét, és kevesen vették észre a Fidesz aknamunkáját. A cigány szavazók több mint kétharmada szavazott a Fideszre. Ebben

közrejátszott az erős vezető képze, aki megvédi őket a terrortól, ráadásul teljes foglalkoztatottságot ígér. A „fülkeforradalom” valójában ellenforradalom volt az 1989–90-es rendszerváltoztató folyamat szemben. Visszarendeződés az államszocialista és a Horthy-rezsim király nélküli királyságrendszerébe. Orbánék első kormányzása alatt lerakták ennek az új rezsimnek az alapjait, nyolc évig tartó ellenzéki korszakukban pedig módszeresen készültek az önkényuralom kiépítésére. Az alkotmányos puccsal elfogadott alaptörvény egy új államot hozott létre, amihez Orbánéknak semmilyen demokratikus felhatalmazásuk nem volt. Nem szavazott róla a nép. Az alaptörvény egy rendi típusú, urak és szolgák alkotta államot vizionál, amelyben a pénz, illetve a tőke mennyisége szabja meg a társadalmi pozíciót. A nincstelenek kikerülnek a megszüntetett köztársaság jogi sáncaiból is.

– *Ebbe a körbe tartozik a romák kétharmada. Vagyis a fideszes szociálpolitika, amely a szegényektől elvont pénzből segíyezi a gazdagokat, nem ad lehetőséget a gettókból való kikerülésre, alapvetően meghatározza a párialetből való kijutás esélytelenségét. Mégis minden választáson azt tapasztaltuk, hogy a cigány vagy roma szavazók magasan az átlag fölött szavaztak Orbánra. Mi lehet ennek az oka?*

– Balog Zoltán ex-emberminiszter, jelenleg püspök – aki nagyon megsértődött, amikor 2011-ben Mussolini rezsimjéhez hasonlítottam az orbánit –, új értelmet adott a cigánytelepeken, gettóban élők társadalmi integrációjának: szerin-

⁵ A riportok Tarnabodról, Tatárszentgyörgyről, Kislétáról és a gyilkosságokhoz köthető más helyszínekről a Mozgó Világban 2008 és 2010 között jelentek meg. *A szerk.*

te a cigányoknak egymáshoz kell integrálódni, ezért a telepeket kell felújítani, csinosítani, nem pedig felszámolni. Mert ahogy a zsidók vagy a kínaiak létrehozzák a saját városi negyedeiket, a cigányok is bizonyára szeretnek együtt élni – hallottuk őméltóságától. Bevezette a szeretetteljes szegregáció fogalmát is: ez a fogalompár az egyházak által fenntartott cigány gettóiskolákat jellemzi. Nyíregyházán a civilek által indított antiszegregációs per tárgyalásán megjelenve közölte, megjött a harci kedve a szeretetteljes szegregáció törvényesítésére. Ennek megfelelően törvényt nyújtott be a parlamenthez: 2013-tól a miniszter engedélyével működhetnek az egyébként törvénytelen homogén cigányiskolák. Ilyen rendszerazonos fogalom még a Belügyminisztérium cigányprogramjait végrehajtó Máltai Szeretetszolgálat által bevezetett „erőszakmentes kilakoltatás”. Ők pénzzel is támogatták a miskolci számozott utcai cigányokat, hogy a kilakoltatásuk előtt valamelyik város környéki nyomortelepre költözzenek, hogy a kilakoltatás során „ne találkozzanak a gyerekek a rendőri, gyámügyi szervekkel, ne éljék át egy esetleges erőszakos állami gondozásba vétel traumáját”.

Az orbáni cigánypolitika szerves része a közmunkaprogram, amely közgazdasági értelmetlensége ellenére is sok helyütt pozitívan hatott a családok dolgos napi rutinjának a kialakításában. Miután 700-800 ezer fiatal munkaerő elhagyta az orbáni Magyarországot, így a cigány férfiak egy jelentős része felvételt nyert a multik és az uniós finanszírozású építkezések jobban fizető állásaira, a nők-asszonyok pedig maradtak a

falutakarító, zöldségtermesztő közmunkákon. A jövedelemnövekedést a szavazataikkal is honorálták. A közmunka a legszerencsétlenebbek számára az egyetlen vegetációs forrás. A munkakör betöltése a polgármesterektől függ, egyértelmű, hogy feltétele a politikai lojalitás, a szavazat a polgármesterre, illetve a Fideszre.

– *2010-ben, a parlamenti választáson ön Edelényben indult el független jelöltként. A fiaskó után azt nyilatkozta, hogy „visszavonul a politikától, tanítással, könyvírással kívánja segíteni az újak sikerét”. Aztán 2013-ban belépett a Magyarországi Cigánypártba, és annak budapesti elnöke lett, szóvivője és listavezetője. A párt is csúnyán leszerepelt, ráadásul választási csalás gyanújával évekig tartó nyomozás folyt ön ellen, ami vádemeléssel zárult. Mi volt a bírósági ítélet? Melyik döntése volt következetlenebb, az edelényi indulás vagy az MCP-s kaland?*

– Az edelényinél csak az MCP-s indulás volt rosszabb döntés: mindkettő politikai öngyilkossági kísérlet. A csereháti körzetben a legmagasabb a roma szavazók aránya, s mivel négy rasszista jelölttel szálltam szembe, úgy véltem, hogy a demokraták és a romák szavazatai akár többen is lehetnek, mint a szétszóródó cigányellenes szavazatok. Tévedtem. Az uzsorások voltak a legerősebb kampányfőnökök, a fenyegetettség és a pénz pedig mindentől erősebb eszköz. Elbuktam. Tényleg félreálltam, elhalkultam. Jött a népszámlálás a Setét Jenő vezette Idetartozunk-kampány, a roma kérdezőbiztosok képzése és az identitásvállalás melletti kampány. Az OSI és a KSH je-

lentős pénzzel dotálta a kampányt, amiből Jenő széles civil hálózatot épített ki, ráadásul az OSI elkezdte felépíteni Jenőt, úgy, hogy tényleg úgy éreztem, megvan az utódom, félreállhatok. De Jenő nem élt a lehetőséggel, a több ezer fős aktivista hálózatot nem szervezte mozgalommá vagy párttá. A Jobbik iszonyatosan erősödött, a pártok nem vállalták fel a romák védelmét, indokolt volt egy romák által alapított párt életre hívása. Horváth József és Dancs Mihály pártépítésbe fogott Miskolcon. Országjáró körútra indultam, ahol kikértem a roma választók véleményét, akik arra biztattak, lépjek be az MCP-be, próbáljuk meg az önálló indulást. Így tettem. A kampányban világossá vált számomra, hogy a párt vezetői nem a potenciális szavazatokban mérik az eredményességet, hanem a megspórolható kampánypénzben. Sajnos, nem szálltam ki, mert abban bíztam, hogy a hatalmas befektetett munkám révén elérjük az egy százalékot, és a választások után az éves költségvetési támogatásból a vezetésemmel elkezdhetünk egy négyéves felkészülést a következő választásokra. De ehhez a tízezer szavazat csak a szükséges ötöde volt... Ráadásul a választásokat követően nem az aláírási-pénzkezelési joggal visszaélő miskolci pártvezetők, hanem ellenem indult négy évig tartó nyomozás. Őket ki sem hallgatták... A per még két évig húzódott, és noha az első és másodfokú bíróság is felmentett a vádak alól, ez kevés erkölcsi gyógyírt jelentett a meghurcoltatásomhoz, a lejáratásomhoz képest.

– 2019-ben Budapesten a kerületek jó részében, és több vidéki városban

baloldali vagy oda sorolható, civil háttérű polgármestereket és képviselő-testületeket választottunk. Milyen változásokat hozott ez a mozgalom életében? Különösen annak fényében, amiről még nem esett szó, hogy 2016. október végén a Roma Parlament Tavaszmező utcai székházából erőszakkal kirakták magukat, és az értéktárgyaikat, dokumentumaikat egy pinceraktárba helyezték.

– Balog miniszter a Tavaszmező utca 6.-ban képzelte el a Cziffra Györgyről elnevezendő kulturális központot, és ezért a helyi fideszes vezetés életveszélyesnek látta a tetőszerkezetet, miután Langerné helyettes államtitkár asszony egy cigány samesztársasággal körbejárta az épületet. 2018-ban a miniszter letette az alapköveket, hogy '19-re megépítik a Cziffra-palotát, ahogy ő nevezte, de a céldátumig csak egy udvari melléképület bontására futotta – mondanom sem kell, hogy Mészáros egyik cége, a ZÁÉV Zrt. nyerte el a munkát, s ahogy az *Átlátszó* közérdekű adatigénylése nyomán kiderült, potom százhuszmillió forintba került a bontás. 2019-ben ellenzéki győzelem született a kerületben, 2020-ban pedig kitört a koronavírus-járvány, így a cigány kultúrközpontra szánt 2,5 milliárd forint bekerült a pandémiakrízis kezelésére létrehozott gazdaságvédelmi alapba. Gulyás miniszter ezzel magyarázta a projekt félbeszakítását. Azóta is ott porlad a roma kultúra és közélet egykori székesegyháza. Kétszázharminckilenc festményünk s valamennyi dokumentumunk, irodaszerünk egy Práter utcai, szerencsére száraz pincébe került. Négy év után sikerült kiszabadítanunk őket. Huszonöt év

történelmi dokumentumait az OSA archívumába szállítottuk, a festmények nagy részét a Kőfaragó utca 5.-ben kedvezményesen bérelt galériába. Ezen a 71 négyzetméteren újraindítottuk a polgárjogi mozgalmat. Múlt év végétől az Üllői út 58. alatt egy 100 négyzetméteres iroda felújításába kezdtünk. Fél év alatt csodás összefogással sikerült egy szép új irodát teremtenünk, ahol helyet kapott a jogvédelem, a képzés, a közösségi élet.

– Hogyan látja jelen pillanatban a roma politikai képviselőt ügyét?

– A NER – vagyis egy roppant elmentmondásos, a korrupcióra és a vezérkultuszra épülő, a fasizmus jegyeit hordozó államberendezkedés – nem enged teret az autonóm politikai képviselőnek. A romák az 5 százalékos küszöb miatt egy nemzetiségi képviselőt küldhetnének a parlamentbe, de a szabályozás miatt ez nem érdeke a Fidesznek, mivel aki a nemzetiségi listára szavaz, nem szavazhat a pártlistára. A legutóbbi választáson még szavazat nélküli szószólót sem választhattak a cigányok. Az előző két ciklusban is egy Fidesz-hű, néma szószólónk volt.

Az ORÖ látszatképviselő. Ha a vezetője nem engedelmeskedik a kormánynak, önállósulni akar, mint Kolompár vagy Agócs, akkor börtönbe kerül. A hazai cigányság nagy része nincs is tisztában azzal, hogy a közösségeink törvényes képviselője az Országos Roma Önkormányzat. Ez egy 47 tagú testület, megkockáztatom, a romák többsége jó, ha hármat ismer közülük. Én maximum ötöt. Elnökét nemrég engedték ki

az előzetes letartóztatásból, mert a rendőrség az ellenfeleivel szervezett ügynöki akció révén lecsapott rá, amikor 30 millió forintot átvett. Ennyiért akarta eladni az elnöki pozícióját. Ez az a testület, amit közel három évtizede kontraszelektál a magyar politikai osztály, és ez az a poszt, amit nem tölthet be más, csak a magyar hatalom kegyeltje. A Fidesznek mind a szegregáció, mind pedig az olcsó szavazatok begyűjtése miatt szüksége van az ORÖ fenntartására. Ahelyett, hogy megszüntetné a paraziták gyűjtőhelyét, felségterületének tekinti. Jövőre birtokba fogja venni, ezzel bízza meg saját parlamenti képviselőjét, a romaügyekért felelős kormánybiztost. Sztojka Attila gründolt magának egy cigány civil szervezetet (Cigány Közösségek Szövetsége), államhatalmi kapcsolatrendszerét és költségvetési támogatásait arra használja, hogy felépítse az új Lungo Dromot mint a kormánypártok szövetségesét. A tavalyi parlamenti választáson Márki-Zay Péter kiállításának köszönhetően három roma tudatú ellenzéki képviselő került be az Országgházba. Tehetséges, jó munkabírású, jól kommunikáló fiatal emberek – sajnos az orbáni rendszer lényegéből fakadóan egyelőre súlytalanok. Önálló politikai entitást képvisel a közigazgatásba beépült roma hivatalnokok ma már viszonylag számottevő rétege. Az orbáni kormányzati ciklusokban az üzleti világban otthonosabban mozgó oláh-cigány értelmiségiek a kereettebbek. Ez komoly belső feszültséget is generál, de összhangban van az „oszd meg, és uralkodj”-jal.